



International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL



SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:51
sssjournal.com

pp.6838-6848
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 07/10/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/12/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.12.2019

ORTADOĞU'DA İRAN-SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ

İRAN-SAUDI ARABIA COMPETITION IN THE MIDDLE EAST

Dr. Öğr. Üyesi. Ziya ABBAS

Aksaray üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Aksaray/TÜRKİYE

Rafetcan BOZLAK

Aksaray üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE



Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1920>

Reference : Abbas, Z. & Bozlak, R. (2019). "Ortadoğu'da İran-Suudi Arabistan Rekabeti", International Social Sciences Studies Journal, 5(51): 6838-6848.

ÖZ

İran ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Basra Körfezine kıyıdaş ülkeler petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasındadır. Bu enerji kaynaklarına sahip olan bölge ülkelerinin ekonomik ve sosyal yapılarını enerji gelirleri şekillendirmektedir. Yine bu ülkelerin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları büyük oranda örtüşmektedir. Ancak bu ülkelerin beşeri kaynakları, doğal zenginlikleri ve jeopolitik konumları işbirliğini teşvik eden unsurlar olsa da ilişkiler genel anlamda gergin geçmektedir. Bu bağlamda İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinin genel olarak, bölgesel ve küresel güç dengesiyle iç politika faktörlerinin etkileşimi çerçevesinde de belirlenmektedir. Etnik ve mezhepsel kimlikler ise hem iç politika hem de dış politika faktörlerinden biridir. Ekonomik sebepler, bölge ülkeleri üzerinden rekabet ve küresel güçlerle olan ilişkiler ise iki ülke ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerdir. İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde en önemli dış faktörler olarak küresel güçlerin etkisi azaldığında iş birliği ortamı, dış faktörlerin etkisi arttığında ise çatışma ortamı ön plana çıkmaktadır. Bu ise ikili ilişkileri belirleyen diğer faktörleri derinden etkilemektedir.

Bu çalışmada Ortadoğu'da İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin gelişimi incelenmiştir. İki ülke ilişkilerindeki rekabete yol açan mezhepsel gerilimden sonra ekonomik sebepler ise petrol çerçevesinde incelenmiştir. Bir diğer başlıkta ABD ve Rusya'nın bölgedeki çıkar çatışmalarının İran ve Suudi Arabistan rekabetine etkileri araştırılmıştır. Son başlıkta Basra Körfezi ülkelerini üzerinden güç ve prestij mücadelesi incelenmiştir. Araştırmanın temel kaynakları akademik çalışmalardan oluşmuştur. Bununla birlikte yerel ve bölgesel birçok farklı kaynaktan yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ortadoğu, Mezhep Çatışması, İran, Suudi Arabistan.

ABSTRACT

Iran and Saudi Arabia are among the richest countries in the world in terms of oil and natural gas reserves. The economic and social structures of the countries in the region that have these energy resources are shaped by energy revenues. Relations between Iran and Saudi Arabia are generally determined within the framework of the interaction of regional and global power balance and domestic policy factors. Economic reasons, competition through regional countries and relations with global powers are important factors affecting the relations between the two countries. As the most important external factors in Iran-Saudi Arabia relations, when the influence of global powers decreases, the environment of cooperation comes to the forefront, and when the influence of external factors increases, the conflict environment emerges. This deeply affects other factors that determine bilateral relations.

In this study, the development of Iran-Saudi Arabia relations in the Middle East has been examined. After the sectarian tension that led to the competition in the relations between the two countries, economic reasons were examined within the framework of oil. In another chapter, the effects of the conflicts of interest of the USA and Russia in the region on the competition of Iran and Saudi Arabia were investigated. In the last chapter, the struggle for power and prestige through the Persian Gulf countries is examined. The main sources of the research were academic studies. However, many different local and regional sources have been utilized.

Keywords: Middle East, Denomination, Iran Saudi Arabia

1. GİRİŞ

Arap Yarımadası, coğrafi koşullardan dolayı, modern dönem öncesi kapalı kalmakla birlikte kendi içinde siyasi bütünlük oluşturamamıştır. Zira Hicaz, Umman, Yemeni ve Arap Yarımadasının kuzeyi ve güneyini geniş çöllük ve dağlık alanlar birbirinden ayırmaktadır. Petrolün keşfi ve dünya sanayi ve/veya ticareti için önemli hale gelmesiyle birlikte bölgede kabile yapılarına sahip yerel güçler bir nevi şahsına münhasır petrol monarşileri olarak ortaya çıkmıştır. Arabistan coğrafyasında uzun süre devam eden çatıma ortamı sonunda Suudi-Vehhabi ittifakı neticesinde Abdülaziz Bin Suud'un önderliğinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi birlik sağlanmıştır. Bu nedenle binlerce yıllık bir tarihe sahip olan İran ile Suudi Arabistan arasındaki devlet ilişkilerinin başlangıcı ancak 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır.

Ortadoğu, çok zengin bir kültürel, sosyal ve tarihsel yapıya sahip olan bölgedir. Bölge her zaman uluslararası politikada önemli rol oynamak isteyen küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Üç büyük semavi din Ortadoğu'da doğmuş ve gelişmiştir. Dolayısıyla Ortadoğu Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar için önemli konumdadır. Peygamberlerin doğduğu ve kutsal toprakları oluşturan bölgeye sahip olmak bu dini gruplar için büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, her üç dinin mensupları da bu bölgeye sahip olmak için büyük çaba harcamaktadır.

Ortadoğu küresel ekonomi için hayati bir önem taşımaktadır. Bölge dünya petrol rezervlerinin %80'ine ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %50'sine sahiptir. Bununla birlikte Basra, Hürmüz, Aden ve Süveyş gibi önemli deniz yollarının bu bölgede bulunması, büyük devletlerin Ortadoğu'ya yönelik ilgisini daha da arttırmıştır. Bugün denizde olduğu kadar Ortadoğu dünya hava yollarının kesiştiği en önemli bölgelerdendir.¹

Ortadoğu'nun bölgesel güçlerini temsil eden İran ile Suudi Arabistan aynı zamanda Basra Körfezinin kıyıdaş ülkeleri arasında iki büyük bölgesel gücü temsil etmektedir. Yüzölçümü 240.000 km² olan Basra Körfezi'ne Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman ülkelerinin de sınırları vardır. Irak kıyılarında Şattülarap'ın ağzından başlayan Basra Körfezi Hürmüz Boğazı çıkışına kadar uzanmaktadır. Körfezdeki en büyük ada topluluğu Bahreyn çevresindedir. Bu adalar bugün Bahreyn Devleti'nin topraklarını oluşturmaktadır. Dünya petrol üretiminin 3/1'i körfez bölgesinden çıkarılmaktadır. Bu bölge aynı zamanda dünya petrol rezervlerinin 3/2'sine sahiptir. Bölgede petrolün bulunmasıyla birlikte kalkınma planlarının tamamına yakını bu yeni kaynak üzerine yoğunlaştırılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla çıkarılan petrol kısa sürede bölge ülkelerinin sosyo-ekonomik yapısını da etkilemeye başlamıştır.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİ

Suudi Arabistan-İran ilişkileri genel olarak 1926-1979 yılları arasında rekabetin hâkim olduğu bir dönem geçirmiştir. Şah Rıza Pehlevi (1926-1941) İran'da yönetimin tepesinden başlayarak toplumsal tabana doğru hareket ederek modern bir ümmet oluşturma politikaları yürütmüştür. Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusu Kral Abdülaziz bin Abdurrahman el Suud (1902-1953) ise dini ve siyasi gelenekleri temel alan bir rejim kurmuştur. Abdülaziz bin Suud'un, ülkesinde mevcut toplumun dini ve siyasi gelenekleri bağlılığı temelinde kurulan sistem, uzun vadede daha dayanıklı olup günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Suudi Arabistan ve İran farklı mezhepler benimsemiş olsa da aralarındaki anlaşmazlıklar hiçbir zaman silahlı çatışmaya dönüşmemiştir.² Bunun temel sebeplerinden biri İran İslam Devrimine kadar olan dönemde her iki ülkenin ABD ile yakın ilişkileri olmuştur.

İran binlerce yıllık köklü bir tarihi geleneğe sahip ülkedir. Suudi Arabistan ise diğer Körfez ülkeleri gibi büyük oranda İngiltere ve ABD gibi küresel güçlerin bölgesel politikaları sonucu ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan 1932'de kurulmuştur. Bu tarihten itibaren İngiltere, SSCB ve ABD'nin bölge politikaları İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Körfez bölgesi ile ilgili küresel güçlerin politikaları uyumlu olduğunda iki ülke ilişkileri düzleme sürecine girmiştir. Bunun aksine uyumsuzluk söz konusu olduğu zaman da anlaşmazlık ve çatışma unsurları tetiklenmiştir.

3. İRAN-SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN SEBEPLERİ VE ETKİLERİ

İran ve Suudi Arabistan Basra Körfezine kıyıdaş iki ülke olmakla birlikte ticari, siyasi ve askeri çıkarları büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu durum iki ülkeyi çatışmak yerine siyasi, ekonomik ve askeri iş birliğine yönlendiren önemli bir dinamiktir. Ticari anlamda Körfeze kıyıdaş ülkeler birbirlerini tamamlayan niteliktedir. Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfezin batı kıyısındaki ülkeleri için İran, Kafkasya, Orta

¹ İdrisoğlu, R. E. (2010). *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s 23.

² OMAR, M. (2018). Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu'nun Güncel Sorunları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), s 205.

Asya ve Güney Asya ülkelerine açılan önemli bir kapı niteliğindedir. Diğer yandan bu ülkeler, İran için Afrika ve Hint Okyanusu bağlantılarında önemli bir konumda bulunmaktadır. Her iki tarafın da ekonomik anlamda kendi kendine yeterli olmadıklarından dolayı bağlantı yolları daha da önemli hale gelmektedir.

Körfez'in iki tarafındaki ülkeler insan kaynakları açısından da birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Siyasi ve kültürel zorluklara rağmen, çok sayıda İranlı Körfez ülkelerinde ticaret ya da iş için bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle İran kendi istihdam sorununu çözmek ve döviz ihtiyacını karşılamak için bu ülkelerdeki iş imkânlarına ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan diğer Körfez ülkeleri İranlı iş gücüne ihtiyaç duymaktadır.³

Körfezin iki yakası arasındaki siyasi ilişkilere bakıldığında tarih boyunca istikrarsız bir seyir ettiği görülmektedir. Şah dönemindeki sıcak ilişkiler 1980'li ve 1990'lı yıllarda diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile sonuçlanmıştır.⁴ 1979'da İran İslam Devrimiyle birlikte işbirliği ortamını sona ermiştir. Bunun yanı sıra İran İslam Devrimi bölgedeki monarşilerin meşruiyetini sorgulamaya açmış ve bölgede Şii-Sünni gerilimi tırmanmıştır. Suudi Arabistan'a göre, İran, Körfez ülkelerine devrim ihraç politikasıyla bölgenin istikrarını sarsan bir ülkeye dönüşmüştür.⁵ 1990'ların sonunda geçici bir İran-Suudi Arabistan yakınlaşması görülmüştür. Ancak 11 Eylül saldırıları, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem noktası olmuştur. ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi ve Ortadoğu ülkeleri üzerindeki yansımaları iki ülke ilişkilerini de etkilemiştir.

1979 öncesinde ciddi bir güvenlik tehdidi olarak algılanmayan İran, önemli konularda işbirliği yapılabilecek bir ülke olarak bile görülüyordu. Nitekim birçok konuda işbirliğine gidilmiştir.⁶ Ancak İran, devrimle birlikte statükocu anlayışını bırakmış ve revizyonist bir çizgiye yönelmiştir. İran'ın Şiiliği dış politikada bir araç olarak kullanması ve bölge ülkelerine yönelik devrim ihraç politikası izlemesi Suudi Arabistan ile arasında gerilimin başlamasına neden olmuştur. İran, devrim sonrası, bölgedeki monarşilerin meşruiyetini sorgulayarak bölge devletlerindeki Şiileri desteklemiştir.⁷ Nüfusunun yaklaşık %15'i Şii olan Suudi Arabistan doğal olarak bu durumdan rahatsız olmuştur. Suudi Arabistan, İran'ın söz konusu politikasından rahatsız olan diğer 5 Körfez ülkesini de yanına alarak İran'ı dengelemek amacıyla 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'in kurulmasına öncülük etmiştir.⁸

Mezhepsel gerilimler, petrol ve OPEC çerçevesinde ortaya çıkan ekonomik gerilimler, ABD ve Rusya'nın bölgedeki çıkar çatışmaları, Basra Körfez'inde etkinlik için bölge ülkeleri üzerinden güç ve prestij mücadelesi vd. İran-Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen faktördendir.

3.1. Mezhepsel Gerilimler

Ortadoğu'da Sünni ve Şii oranlarına bakıldığında, Sünni nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ülkeler bazında bakıldığında nüfusunun yarısı veya yarısından fazlasının Şii olan devletlerin İran, Bahreyn, Irak ve Lübnan olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'da nüfusun %90-95'i, Bahreyn'de %75, Irak'ta yaklaşık %60,⁹ Yemen ve Lübnan'da yaklaşık %35'i¹⁰ da %45 -55'i Şii Müslüman'dır. Ancak bölgedeki Şii-Alevi nüfusu sadece bu ülkelerle sınırlı değildir. Suriye'de nüfusun %15-20'si, Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Türkiye'de de nüfusun yaklaşık 10-15, Şii olarak tahmin edilmektedir.¹¹ Kuveyt'te nüfusun % 24'ünü Şiiler teşkil eder. Katar'da %15'lik bir Şii nüfusun olduğu tahmin edilmektedir.¹² Ortadoğu'da en az Şii nüfusa sahip ülkeler, sırasıyla, Umman Ürdün ve Mısır'dır. Mısırdaki yaklaşık %1'lik bir oran ile listenin sonunda yer almaktadır.¹³

³ Özev, M. (2016). Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 87.

⁴ Mecmua Min el Bahisin (2010). *el Arab ve İran*. Doha: el Merkez el arabi Lilabhas ve Diraset Essiyasat, s 110.

⁵ El Hicazi, M.B.M. (2014). *Ennufuz el İrani fi el Mantikatil Arabiyye Ala Daui ettehavvulati fi Essiyasetil Emrikiyyeti Ticahal Mantika 2003-2011*, Amman: el Akademiyyon Lilnaşr ve Ttevzii s 61.

⁶ Ettai, T.C. (2013). *İstiraticiyetu İran Ticaha Duvelil Halicil Arabi*, Şam: Daru Rislân, s 82.

⁷ El Kevvaz, M.S. (2014). *Muhammed Salim el Alakatul Suudiyyetel İraniyye 1979-2011 Dirasatun Tarihiyyetun Siyasiyye*, Amman: Daru Gaydaa, s 31.

⁸ Akdoğan, İ. (2016). "İran devriminden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran ilişkileri", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8 (73), ss. 16-17.

⁹ Seyif, T. (2007). Eşşia el Arap Beynel İstiklal ve Ettebeyye, 24 Eylül 2019 tarihinde <https://www.alittihad.ae/WejhatArticle/32171/> sayfasından erişilmiştir.

¹⁰ Central Intelligence Agency (CIA), The World Factbook; Lebanon, 09 Kasım 2018 tarihinde <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> sayfasından erişilmiştir.

¹¹ Ergin, G. (2019). Şii Jeopolitiğinde Türkiye İle İran'ın Güç Mücadelesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74, (1), s 64.

Kaynak

¹² Özbilgeç, A. (2007). *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s 35.

¹³ Ergin, a.g.e, s 64; Büyükkara, M. A. (2013). İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı Ve Tahmini Nüfusları, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 321-354.

3.1.1.Suudi Arabistan'daki Durum

Suudi Arabistan nüfusunun yaklaşık %85'i Sünni'dir. Vahhabilerden oluşan bu Sünni nüfusun çoğunluğu, Şiilik konusunda oldukça radikal bir bakış açısına sahiptir. El Kaide ve IŞİD gibi radikal cihatçı Sünni örgütlerin ana akımı konumunda olan Vahhabilik zaten anti Şiilik üzerine kurulmuştur. Bu Vahhabiliğin en belirgin özelliklerinden biridir. Vahhabilik Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olması hasebiyle okullardaki derslerden hükümetin denetimindeki yayınlara kadar, hemen her yerde Şii karşıtlığı açıkça görülmektedir.

Vahhabilik, İslam'ın en katı yorumu olan Hanbeli ekolünden doğmuştur. Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed b. Abdulvahhab (1703-1792) İlk dönem Müslümanlığına dönüş çağrılarını yaparak Vahhabiliği başlatılmıştır. Abdulvahhab, tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'e girmiş her türlü ilaveleri bid'at olarak değerlendirmiş ve İslam'ı bu bid'atlardan arındırmakla kurtuluşu "altın çağ" mitinde görmüştür.¹⁴

Suudi Arabistan'da Şiiliğin varlığı çok daha eskilere dayanmaktadır. Zaman Zaman Vahhabilerin saldırısına maruz kalan Şiiler, 1970'lerden itibaren Suudi Arabistan'da, siyasi bir hareket içine girmiştir. Bu bağlamda Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerinde aktif olan 'Şirazi Hareketi' önemli bir yere sahiptir.¹⁵ Şirazi Hareketi 1979'da, Irak'ın Kerbela kentinde yaşayan İranlı Muhammed Mehdi el Şirazi tarafından, İslami Devrim Örgütü adıyla, Irak ve Arap yarımadasında İslami bir devrim yapmak için kurulan bir yapılanmadır. Muhammed Mehdi el Şirazi, 1970'lerde Kuveyt'e yerleşmiş ve buradaki zengin tüccarların desteğini alarak dini medreseler kurmuştur. Şirazi, Şii nüfusa yönelik kurduğu dini eğitim merkezinde Irak, Bahreyn ve Suudi Arabistan'dan öğrencilere eğitim vermiştir. Şirazi, Bahreyn'deki Şiilerin de desteğini alarak burada bir faaliyet yürütmüştür. Bahreyn'deki bu kolun adı "İslami Rehberlik Örgütü" olmuştur. Bu örgüt mezhebi sorunlardan çok ahlaki yozlaşmalara karşı tutumuyla tanınmıştır. 1974'te Şirazi ile tanışan ve İran ile Irak'ta eğitim alan Şeyh Hasan el Safar, bu hareketin Suudi Arabistan kolunu kurmuştur.¹⁶ 1979 İran İslam Devrimi Körfez ülkelerindeki Şiiler için motivasyon kaynağı olmuştur. Bu süreçte Suudi Arabistan Şiileri siyasal gelişmelere duyarlı hale gelmiş ve örgütlenmeye başlamışlardır.¹⁷ İran devrimiyle dayanışma içinde olan Şii Şirazi hareketi taraftarları, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan hükümetlerinin Şii toplumlara yönelik daha iyi davranması istiyordu.¹⁸

Muhammed Mehdi el Şirazi'nin 2008'de ölünce hareket kendi içinde bölünmüştür. Hareketin El Saffar yönetimindeki kolu, siyasi nedenlerle İran liderliğinden koparak daha çok Irak'taki Ayettullah Ali el Sistani'yi takip etmeye başlamıştır. Kral Fehd döneminde rejimle diyalog ve barış süreci kapsamında 1993'te Şiilerin taleplerinin karşılanmasının güvencesini alarak silah bırakmış ve sürgünde yaşayan çok sayıda Şii muhalif ülkeye dönmüştür. Bu tarihten sonra el Saffar grubu ılımlı bir kesim olarak kabul edilmiştir. Günümüzde el Saffar taraftarları, çeşitli reformlarla ülkedeki Şiilerin haklarının tanınmasını istemektedirler. Şirazi hareketinin el Nimr yönetimindeki koluna gelince, bu yapılanma genellikle radikal duruşuyla tanınmıştır. el Saffar, diyalog yönetimle uzlaşma esaslı bir politika izlerken, el Nimr, daha mücadeleci yönleriyle ön plana çıkmıştır.

2000'lerde Kral Abdullah Şiilerin bazı taleplerini karşılamaya yönelik girişimlerde bulunsa da el Nimr marjinal bir figür olarak kalmıştır. 2009 yılında ülkenin doğu vilayetlerinde yaşanan protestolara Suudi yönetiminin müdahalesi sert olmuştur. Bu gelişmelerden hoşnut olmayan el Nimr, Suudi yönetimini açık bir dille eleştirmekten geri durmamıştır. El Nimr 2011 yılında Bahreyn'deki ayaklanma ve Suudi Arabistan'ın doğu vilayetlerinde baş gösteren protestoları da açıkça desteklemiştir.¹⁹ 2011 yılında Tunus ve Mısır'dan sonra Arap Baharı adı verilen halk ayaklanmaları Suudi Arabistan'da da etkili olmuştur. Şii azınlık, Qatif, Dammam, Hassa, Khobar ve Saihat gibi doğu vilayetlerinde sokaklara inerek eşitlik taleplerini dile getirmiştir. Suudi Arabistan yönetiminin bu protestolara yönelik sert müdahalesiyle el Nimr de sert tutumunda ısrar etmiştir. Qatif ve Awamiya'daki protesto eylemlerinde 20'nin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. El Nimr, Temmuz 2012'de polis tarafından ayağından vurulmuş ve yaralı halde yakalanmıştır. Bir süre tutuklu kalan el Nemr 02 Ocak 2016'da idam edilmiştir.²⁰ El Nimr'in Suudi Arabistan tarafından idam edilmesi Şii dünyasında büyük bir tepkiyle karşılanmış ve İran ile Suudi

¹⁴ Bodur, H. (2003). Vahhabi hareketi ve küresel terör. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 7-20.

¹⁵ el Kevvaz, a.g.e., s 33.

¹⁶ Karadere, M. L. (2017). Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07*, s 14.

¹⁷ Ataman, M. & Kuşçu, Y. (2012) Suudi Arabistan'daki Siyasal Ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler, *Alternatif Politika Dergisi*, 4(1), s 13.

¹⁸ Karadere, a.g.e., s 14.

¹⁹ Yayın Ekibi, Kısasat Eşşia fi Essuudiye ma Beyne İdthati Ennizam el Hakim ve İttihamati el Vela li İran, 30 Nisan 2019 tarihinde https://www.sasapost.com/shiia_in_saudi_arabia/ sayfasından erişilmiştir.

²⁰ BBC, İdam Edilen Şii Din Adamı Nimr Kimdir? Erişim Tarihi: 30 Nisan2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160103_nimr_kimdir sayfasından erişilmiştir.

Arabistan ilişkilerini hiç olmadığı kadar gerginleştirmiştir. Zira idamdan sonra Suudi Arabistan'ın Tahran'daki Obüyükelçiliği yakılmış, bunun üzerine Riyad Tahran'la olan diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kestğini açıklamıştır.²¹

3.1.2. İran'daki Durum

İslam tarihinde, Şii mezhebi, Hanefi, Selefi ve Mu'tezile mezhepleri gibi bir doktrin mezhep olmakla birlikte siyasi temellere de oturan bir mezheptir.²² Mezhebin temelinde Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin din ve devlet işlerini yönetme hakkına sahip olması doktrini vardır. Şiilik, çıkış itibarıyla Arap kökenli bir mezheptir. Ancak zamanla muhalif grupların İran merkezli olarak hareket etmeleri sonucunda İran merkezli bir mezhep haline gelmiştir.

Şii kelimesi "tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup" anlamlarına gelmektedir. Sözlükte "tâbi olmak, desteklemek; şayi olmak, çoğalmak" anlamlarındaki "Şiya" kökünden türeyen bir terim olarak Hz. Muhammed'in vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali'ye ve onun evlatlarından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir.²³

Şiilik, 1979 İran İslam Devrimi sonrası İran'ın dış politikada öncelikli konulardan biri olmuştur. Zira devrim ihraç politikasının temelinde Şii nüfusunun ve etkinliğinin bölgede ve dünyada artması vardır. İran, kendisini öncelikli olarak Şii dünyasının lideri olarak lanse etmektedir. Bununla birlikte İslam dünyasının lideri gibi konumlandırıp, dünyada söz söylemeye çalışmaktadır.²⁴

Bu çerçevede Şii Hilali kavramı önem arz ettiği için ona da değinmek gerekir. İlk olarak, Şii hilali kavramı, Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilmiştir. Kral Abdullah 2004'ün Aralık ayında verdiği bir demeçte Sünni Arap ülkelerinin Şii hilali tarafından kuşatıldığını savunmuştur. Kral Abdullah'a göre hilal İran'dan başlamaktadır. Bu hilal son yıllarda Şii hâkimiyetinin olduğu Irak'ı kapsayarak, Alevi elitlerin yönettiği Suriye'den ve Şii nüfusunun giderek arttığı Lübnan'a kadar devam etmektedir.²⁵ Kral Abdullah'tan sonra Mısır devrik Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek 2006 yılında bir televizyon kanalına verdiği demeçte Ortadoğu'da yaşayan Şii nüfusun bulunduğu ülkelere ziyade İran'a karşı bir bağlılık hissettiğini savunmuştur.²⁶

Ancak İranlı yetkililer ise Ortadoğu'da oluşabilecek İran merkezli bir Şii hilali söylemine karşı çıkmaktadır. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Hamaney Şii hilali söyleminin Batı kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bu söylemlerin İslam ümmetini bölmek ve dostluğu baltalamak amacıyla ortaya atıldığını savunmuştur. İran'ın eski cumhurbaşkanlarından Ali Rafsancani de Müslümanlar arasında bir ayrımın doğru olmadığını ve bu gibi söylemlerin Müslümanların düşmanları tarafından ortaya atıldığını ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle İranlı yetkililer Şii hilali söyleminin bölgede İran ve Şiilerin tehdit unsuru olduğu yönünde bir algı oluşturmak için bilinçli bir şekilde kullanıldığını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda İran'ın dış politikasını değerlendirirken tamamen Şii eksenli bir politika izlediğini söylemek doğru değildir. Bununla birlikte İran'ın Şii faktöründen bağımsız bir politika izlediğini söylemek de yanlıştır.²⁷

3.2. Petrol ve OPEC Çerçevesinde Ortaya Çıkan Ekonomik Gerilimler

1979 öncesi dönemde ortaya çıkan İran-Suudi işbirliği, bölgesel ve küresel dinamikler açısından, batılı ülkelerin enerji güvenliği ve İsrail'in bekası açısından ciddi tehditler içermiştir. Çünkü İslam dünyasında giderek artmakta olan İsrail karşıtlığının oluşturduğu siyasi ve psikolojik ortam bölgede gittikçe güçleniyordu. Bunun sonucunda İran ile Suudi Arabistan toplumunu da etkisi altına alabilirdi.²⁸ Dünyanın en büyük enerji üreticisi olan bu iki ülkenin iş birliği yapmaları durumunda küresel enerji piyasasını istedikleri gibi kontrol edebileceklerdi. Bu da onlara bölgesel ve küresel politikaları derinden etkileme kapasitesine sahip olmaları anlamına gelmekteydi.²⁹ O dönemde Batılı ülkeler kadar SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan gibi yükselen güçler de bu durumdan rahatsız oldukları söylenebilir. Dolayısıyla

²¹ Kiran, A. (2015). Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları Mı?. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s 169.

²² Bozkurt, M. İ. (2015). *İnhiraf-Kırılma- 2: İslam mezheplerinin analizi*. (İkinci Baskı). Bursa: Revizyon Medya.

²³ Öz, M. (2010). *Şia. Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 39, (s. 111-114). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

²⁴ Şahin M. (2008). İran Dış Politikasının Dini Retoriği, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 2 (2), s 8.

²⁵ Wright, R. & Baker, P. (8.12.2004). "Iraq, Jordan See Threat from Iran", Washington Post, 22 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/sayfasından> erişilmiştir.

²⁶ Gold, D. (2007). *Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad*, Jerusalem: Center for Public Affairs, s. 8.

²⁷ Salihi, E. (2011). Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler Ve "Şii Hilali" Söylemi, *Bilge Strateji Dergisi*, 3 (4), 187.

²⁸ el Kevvaza.g.e., s 22.

²⁹ Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, s 401.

1979 İnan İslam Devriminden sonra İnan-Suudi Arabistan ilişkilerinin seyri ve b6lgeye d6n6k b6y6k g6c politikaları incelenirken bu nokta g6z 6n6nde tutulmalıdır.³⁰

G6n6m6zde Ortadoğu b6lgesi, d6nya petrol rezervlerinin %60'ına, doğalgaz rezervlerinin ise %41'ne sahiptir. K6resel 6lçekte enerji 6retiminin yaklaşık olarak %40'ını t6keten gelişmiş 6lkeler enerji ihtiyaçlarının b6y6k bir kısmını Ortadoğu'dan sağlamaktadır. Yanı sıra Çin, Hindistan gibi 6lkeler de enerji ihtiyaçlarının yaklaşık %12'sini bu b6lgeden karşılamaktadır. Ortadoğu, Rusya'dan sonra doğalgaz rezervlerinin en çok olduğu b6lgedir. Bu rezervler bakımından İnan ve Katar 6ne çıkmaktadır.

Batılı 6lkeler tarafından enerji kaynaklarının s6m6r6ld6ęu d6ř6ncesi ile petrol 6reticileri 1960 tarihinde OPEC'i resmen kurmuşlardır. OPEC'in Kurucu 6yeleri; Suudi Arabistan, İnan, Kuveyt, Irak ve Venezuela'dır. 6rg6te daha sonra Katar (1961), Libya (1962), Endonezya (1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971) ve Gabon (1975 katılmıştır. D6nya enerji ihtiyaçının %60'ı petrol ve doğalgazdan sağlanmaktadır. OPEC k6resel rezervi içinde; petrol6n yaklaşık %80'ine ve doğalgazın %50'sine sahiptir. OPEC, 6retim açısından petrolde %40'lık, doğalgazda ise %6-7'lik bir paya sahiptir. D6nya genelindeki petrol ihracatının %40'tan fazlasını, doğalgazda ise %20'sinden fazlasına sahiptir.

Petrol 6retiminde Ortadoğu 6lkeleri içinde hem d6nya sıralamasında hem de b6lge sıralamasında Suudi Arabistan birinci sıradadır. İnan, b6lgesel açıdan petrol ve doğalgazda ikinci en b6y6k paya sahiptir. En b6y6k petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan'ın 2005 yılındaki ihracat geliri 165 milyar dolar olmuştur.

İnan, Ortadoğu'da en b6y6k altyapıya sahip olan 6lkedir. Ancak Ortadoğu b6lgesinde, sahip olunan rezervlerin 6retiminde en b6y6k engel sahip olunan altyapının eski olmasıdır. Başka bir ifadeyle devamlı olarak petrol teknolojinin yenilenmesi gerekmektedir. Diğer petrol 6reticileri normal oranda en az 50 milyar dolarlık yatırım yapma zorunlulukları vardır. En eski teknolojiyi İnan ve Irak kullanmaktadır. Bunun nedeni temelde 1979 devriminden sonra İnan-Irak arasında yaşanan sekiz yıllık savaş ve her iki 6lkenin uluslararası toplumdan soyutlama politikaları etkili olmuştur. Ortadoğu 6lkeleri her ne kadar d6nya enerji kaynaklarının temel iki maddesinin yarısından fazlasına sahip olsalar da, toplam 6retim yarısını bile karşılayamamaktadırlar. Bununla birlikte petrol ve doğal gazdan elde ettikleri y6ksek gelirleri, gelecekte de devam ettirebilmeleri için altyapı yatırımlarına aktarmaları da oldukça 6nemlidir. Ancak b6lgenin stratejik yapısı, çatışma olgusunun s6rekli liği ve son d6nemlerde işgale varan baskı ve saldırılar, b6lge 6lkelerini, petrolden elde edilen geliri savunmaya harcamaya itmektedir.³¹

3.3. ABD ve Rusya'nın B6lgedeki çıkar atışmaları

İki b6y6k s6per g6c olarak Rusya ile ABD, çıkarları doğrultusunda k6resel ekonomi ve siyaseti şekillendirmektedirler. Bu durum Ortadoğu'da açıkça g6r6lmektedir. K6resel kaynakların paylaşılması noktasında taraflı davranan bu iki 6lke, Ortadoğu ve İslam 6lkelerin birbirleriyle ilişkileri noktasında da sahip olduğu araçlar ile y6nlendirme ve şekillendirme g6c6ne sahiptirler. İnan-Suriye-Rusya ve Suudi Arabistan-Mısır-ABD ittifakı, Ortadoğu'nun siyasal politikalarını belirlerken aynı zamanda, k6resel kutuplaşmayı artırmaktadır.

ABD ve Rusya'nın enerji t6ketime ve silah sanayileri en 6nemli k6resel sekt6rler arasında yer almaktadır. Ortadoğu'nun sahip olduğu enerji kaynakları, b6lgenin jeopolitik konumu ve b6lgede yaşanan çatışmalar ve/veya savaşlar, Ortadoğu'yu bu iki k6resel g6c için cazibe merkezine getirmektedir. İstikrarsız b6lgelerde en çok revaçta olan silah ticaretidir. İstikrarsız b6lgelerdeki çatışma ortamı ise enerji kaynaklarının fiyatının arturmasına neden olmaktadır. ABD ve Rusya'nın enerji ihtiyaç noktasında en 6nemli 6lkeler arasındadır. Suudi Arabistan ve Mısır ABD'nin en 6nemli silah satın alan m6şterileri arasındadır.³² Nitekim Suudi Arabistan'ın savunma politikalarının b6y6k bir kısmı ABD'den alınan silahlara dayanmaktadır.³³ Rusya'nın ise İnan'ı b6y6k bir pazar olarak g6rmesi, bu 6lkeler arası ve b6lge 6lkeleri arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemektedir. İnan'ın Suriye politikaları Rusya ile 6rt6ř6rken; Suudi Arabistan'ın politikaları ise ABD yanlısı olduğu g6r6lmektedir.³⁴

³⁰ 6zev, M. (2016). İnan-Saudi Arabia Relations 1932-2014, *İstanbul 6niversitesi İktisat Fak6ltesi Mecmuası*, 66 (1), 89.

³¹ Uslu, K. & Çelebi, F. & Ey6boğlu K. (2007). Orta Doğu 6lkelerinin enerji kaynakları ve bu kaynaklardan elde edilen gelirin kamu harcamaları içerisindeki yapısı. *Marmara 6niversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22 (1).

³² aylı, ř. (2016). 2001 Sonrası İslam 6lkeleri Arası İlişkilerde Rusya Ve ABD Etkisi: İnan, Suudi Arabistan Ve Mısır 6rnekleri, *Journal Of Emerging Economies And Policy*, 1, s 66.

³³ Yıldız, B. & Akbulut Yıldız, G. (2019). Ortadoğu 6lkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik B6y6me Arasındaki İlişi, *Sayıştay Dergisi*, 112, S 58

³⁴ aylı, ř. (2016). 2001 Sonrası İslam 6lkeleri Arası İlişkilerde Rusya Ve ABD Etkisi: İnan, Suudi Arabistan Ve Mısır 6rnekleri, *Journal Of Emerging Economies And Policy*, 1, s 66.

3.3.1.İran- Rusya İlişkileri

İran ve Rusya petrol ve doğalgaz rezervleri en yüksek olan ülkeler arasındadır. Bu durum, enerji politikaları başta olmak üzere iki ülkenin işbirliği yapması konusunda önemli etkenlerden biri olmuştur. Söz konusu enerjinin çıkarılması, pazarlanması, dağıtılması ve güvenliğinin sağlanması noktasında iki ülke işbirliğine gitmiştir. ABD'nin bölgede varlığını hissettirmesi söz konusu iki ülkeyi müttefik olmaya zorlayan nedenlerdendir.

Hasan Ruhani'nin İran cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle birlikte İran, Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Diğer taraftan doğuya yönelik siyasetini de sürdürmüştür. Moskova ve Tahran arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ağustos 2014'te iki ülke arasında petrol karşılığı mal anlaşması imzalanmıştır. Rusya'nın, İran'dan günlük 500 bin varil petrol alması, karşılığında petrolün değeri kadar malı İran'a satması ve aralarındaki ticaretin 20 milyar dolara çıkması hedeflenmiştir. İran, Kasım 2014'te Buşehr'de iki nükleer santral daha inşa etmesi için Rusya ile anlaşmıştır.³⁵

Rusya'nın İran ile olan siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri, ABD'ye karşı Ortadoğu'da güç dengesi kurma noktasında stratejik önem taşımaktadır. Rusya, İran ile nükleer ve askeri alanlardaki ilişkileri geliştirecek önemli adımlar atmıştır. ABD'nin İran'a uyguladığı ambargolara rağmen Rusya, İran ile ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amaçlı politikalar üretmiştir. Bu ise ABD'nin İran'a uyguladığı ambargolardan beklediği sonuçlara ulaşmasını engeller nitelikte olmuştur.

Esat rejimiyle yakın ilişkileri olan İran ile Rusya, Suriye krizinden sonra birbirine daha çok yaklaştırmıştır. Rusya, batı ile yaşanan Nükleer krizi konusunda İran'ın yanında yer almıştır. Aralarında bulunan Hazar Denizi'nin paylaşımı, enerjinin taşınması, bölgesel çıkarlar gibi sorunlara rağmen iki ülke işbirliğini geliştirme yoluna gitmiştir. İran ve Rusya arasındaki bu yakınlaşma, ABD'nin Basra Körfezi ve diğer bölgelerdeki etkisini de sınırlamıştır.

İran ve Rusya, ABD'nin Irak ve Afganistan işgali sonrası, ABD'nin Ortadoğu da etkinliğinin artmasından rahatsız olmuşlardır. ABD'nin bölgede artan askeri üslerinin sayısı iki ülke tarafından ulusal güvenliklerine yönelik tehdit olarak algılanmıştır. Bununla birlikte NATO'nun doğuya doğru genişlemesi bu iki ülkenin birbirleriyle yakınlaşması ve ittifak etmelerini daha da zorunlu kılmıştır. Rusya'nın yardımları, İran'a nükleer enerji ve silahlanma noktasında özellikle batıdan gelen aşırı baskıların hafiflemesinde etkili olmuştur. Rusya, İran'a vermiş olduğu siyasi, ekonomik ve askeri desteğin karşılığını; ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarının İran ile yaptığı ittifakla bozulması sayesinde almıştır.³⁶

3.3.2.Suudi Arabistan ve ABD İlişkileri

Suudi Arabistan ekonomisi en yüksek geliri petrolden elde ettiği gelirler oluşturmaktadır. Bunun yanında Hac turizmi'den de önemli bir gelir elde etmektedir. Sanayi bağlamında Suudi Arabistan'ın bölge ülkelerine göre geride kaldığı söylenebilir. Petrolün gelecekte biteceğini göz önünde bulunduran Suudi Arabistan yönetimi son yıllarda sanayi kaynaklı yatırımlara önem vermeye başlamıştır. Zira petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülke ekonomisini derinden etkilemektedir. Suudi Arabistan'ın petrolden bağımsız gelir kaynakları oluşturma hedefiyle oluşturulan ve başkanlığını Velihaht Prens Muhammed Bin Seman'ın yürüttüğü Ekonomik ve Kalkınma İşleri Konseyi'nin hazırladığı "2030 Vizyonu" çerçevesinde başlatılan ülkedeki tüm devlet kurumlarını kapsayan geniş yelpazeli bir reform ve değişim süreci başlatılmıştır.³⁷

ABD ile Suudi Arabistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin özünde petrol vardır. Dünyadaki en büyük petrol rezervlerine sahip olan Suudi Arabistan, ABD için vazgeçilmez bir müttefik ve stratejik ortak olarak algılanmaktadır.

Suudi Arabistan'ın terör ve bölgesel gelişmeler noktasında politikaları ABD ile örtüşmektedir. Suudi Arabistan'ın, Yemen'de Husi'lere karşı yaptığı hava hareketine, ABD tarafından lojistik ve istihbarat desteği sağlanmıştır. Mısır, Fas, Ürdün, Sudan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar'da destek vermiştir. Mısır askeri destek olarak da hazır olduğunu duyurmuştur.

Amerikan Savunma Bakanlığı'nın 2010 yılında kongreyi bilgilendirmesiyle birlikte, 84 adet F-15SA tipi savaş uçağı ve 190 adet helikopter, gece görüş sistemleri, füzeler, elektronik ateşleme, hedef belirleme ve radar sistemleri ve/veya gelişmiş bombaların satışı kararlaştırılmıştır. Bunun yanısıra Suudi

³⁵ Kahraman, E. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (24), s 57.

³⁶ Farhani, İ. & Kamadi, N. (2016). *el İttifakul Navavi el İrani ve İnikasatuhu alal Alakatil Emrikiyye-Essuudiyye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el Arabi Ettebsi Üniversitesi. Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi, Tebse, s 53.

³⁷ Turgut, R. (2017). *Suudi Arabistan tahtının yeni varisi: Muhammed bin Selman*, 30 Eylül 2019 tarihinde <https://aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-tahtinin-yeni-varisi-muhammed-bin-selman/846452>: sayfasından erişilmiştir.

Hava Kuvvetleri'nde kullanılan 70 adet F-15S savaş uçağının modernize edilerek F-15SA tipine yükseltilmesi silah paketinin içinde bulunmaktadır. Bu silah anlaşmasının tutarı 60.555 milyar tutacağı ve Suudi Arabistan'ın donanmasını güçlendirmek içinde 30 milyar dolarlık bir paket içinde görüşmeler yürütüldüğü ifade edilmektedir. Suudi Arabistan, ABD ve Çin'in ardından dünyanın en fazla savunma harcaması yapan üçüncü ülkesidir. Dünyanın en fazla silah satın alan ülkesi olan Suudi Arabistan 2018'de 67 milyar doların üstünde savunma harcaması yapmıştır. Bu silahların yüzde 68'ini ABD'den tedarik etmiştir.³⁸

İran ve Suudi Arabistan ilişkileri sadece iki ülke arasındaki dengelerden oluşmamakla birlikte; ABD ve Rusya'nın yanında Çin'de artık bölgede varlığını hissettirmektedir. Çin'in temel enerji kaynaklarından olan bu iki ülke, kendi arasındaki rekabeti şekillendirirken; ABD, Rusya ve Çin arasında kendi politikalarını belirlemektedirler.

Basra körfezinin jeopolitik stratejik konumu, dünyanın en önemli enerji sağlayıcılarından İran'ı ve Suudi Arabistan'ı rekabete sevk etmektedir. Basra Körfezinin bir tarafında İran ve diğer tarafında Suudi Arabistan, sahip oldukları enerjiyi güvenli bir şekilde dünyaya iletme noktasında, ABD ve Rusya'nın da yönlendirmeleriyle bu bölgede askeri rekabet halindedirler. ABD'nin İran'a olan ambargoları kaldırmasıyla birlikte, Tahran ve Washington arasında erimeye başlayan buzlar Riyad yönetimini kaygılandırırken Trump'ın 5+1 Nükleer anlaşmasını reddetmesi ve İran'a yeniden yaptırım uygulaması Suudi Arabistan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³⁹ Riyad ve Tahran arasındaki en önemli problemlerden biri olan Yemen'de, Suudi Arabistan mevcut yönetime destek verirken İran ise Şii Husi kabilesini desteklemektedir.⁴⁰

3.4. Bölge Ülkeleri Üzerinden Güç Mücadelesi

Suudi Arabistan'da 2015 yılında Kral Selman bin Abdülaziz'in tahta geçmesiyle birlikte oğlu Prens Muhammed bin Selman'a geniş yetkiler tanınmış ve kısa sürede fiilen ülkeyi yöneten kişi konumuna gelmiştir. Prens Muhammed'in ağırlığı 21 Haziran 2017 tarihinde velayet olarak ilan edilmesinden sonra daha da artmış ve ülkede istediği adımı atabilecek konuma gelmiştir.⁴¹ Prens Muhammed'in etkili olmasıyla birlikte Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikasında önemli değişikliklere gidilmiştir. Dış politikada artık öncelik, İran'ın Ortadoğu bölgesinde sahip olduğu geniş nüfuzunun önüne geçmeye yönelik verilmiştir. Çünkü 2003 yılından itibaren Irak'ın işgaliyle Tahran'ın nüfuzu müthiş bir şekilde artış göstermiş ve geç de olsa Suudi Arabistan bunun farkına varmıştır. Dolayısıyla Riyad, İran'ın Ortadoğu'da nüfuzunu sınırlandırmanın yolunun Irak'tan geçtiği kanaatine varmıştır. Bu çerçevede Irak'la olan ilişkilerini ne pahasına olursa olsun düzeltmeyi hedeflemektedir. Zaten bu yönde ciddi adımlar atmış ve atamaya da devam edeceği görülmektedir. Riyad, Irak'ta doğrudan Iraklılara hitap edecek projeler üretme yöntemiyle İran'ın nüfuzunu sınırlama yoluna başvurmuştur.⁴² Tahran da Riyad'ın attığı bu adımlara karşı sessiz kalmayarak yıllardır Irak'ta oluşturduğu nüfuzunu kolayca kaybedecek durumda olmadığı mesajını vermektedir. Özellikle Haşdi Şabi milis güçlerinden de yararlanarak Irak'taki nüfuzunu pekiştirmiştir. Dolayısıyla Suudi Arabistan-İran arasında en şiddetli rekabetin Irak'ta gerçekleşeceği öngörülmektedir.⁴³

Yemen, Riyad-Tahran arasında rekabet konusu olan bir diğer önemli ülkedir. Yemen, Suudi Arabistan'a komşu ülke konumundadır. İran, doksanlı yıllarda azınlık olan Husilere destek sağlayarak Yemen'de etkili bir konuma gelmelerini hedeflemiştir.⁴⁴ Yemen 2011 yılında Arap Baharı dalgasına kapılan ülkelerden biri haline gelince Husiler de harekete geçerek nüfuz alanlarını arttırmış ve ülkede baş aktör konumuna gelmiştir. Suudi Arabistan'ın arka bahçesi konumunda olan Yemen'de Husileri yakından destekleyen İran'ın bu faaliyeti Suudi Arabistan tarafından beka meselesi olarak algılanmıştır. Fakat Tahran'ın bu girişimine Riyad sessiz kalmamış ve Arap koalisyonuna öncülük ederek Yemen'de Husilere karşı Kararlılık Fırtınası harekâtını başlatmıştır. Bu bağlamda Yemen üzerinde de söz konusu ikili arasındaki rekabetin kolayca sona ermeyeceği tahmin edilmektedir.⁴⁵

³⁸ Pirinççi, F. (2019), *Suudi Arabistan'ın dev savunma bütçesi güvenlik sağlamıyor*, 03 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistanin-dev-savunma-butcesi-guvenlik-saglamiyor/1597822>, sayfasından erişilmiştir.

³⁹ Farhani & Kamadi, *a.g.e.* s 53.

⁴⁰ Çaylı, *a.g.m.* s 67.

⁴¹ Semin, A. (2015). Yemen Krizi Husiler İran-Körfez Güç Mücadelesi, *Bilgesam Analiz/ Ortadoğu*, No: 1201, s 3.

⁴² McMillan, J. Saudi Arabia and Iraq: Oil, Religion, and an Enduring Rivalry, United States Institute Of Peace, No 157, Washington DC.

⁴³ Şelhup, İ. (2014). El General El Ustura: Bazun Bin Hikayat El General Kasım Süleymani, 20 ağustos 2019 tarihinde <http://www.al-akhbar.com/node/221103> sayfasından erişilmiştir.

⁴⁴ Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları Mı?, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s 181.

⁴⁵ Semin, *a.g.e.*, s 3.

Suriye, halkın 2011 yılında Arap Baharı dalgası çerçevesinde mevcut iktidara karşı direndiği bir diğer ülkedir. Fakat bahsi geçen ülkeye İran'ın doğrudan müdahale etmesi, durumu daha da vahim bir aşamaya taşımıştır. Çünkü Tahran, farklı ülkelerden Şii milis güçlerini, kutsal mekânları korumak amacıyla Suriye'ye göndermiştir.⁴⁶ Buna karşı Suudi Arabistan, Esad rejiminin Suriye'nin geleceğinde yerinin olmadığını savunup muhalefete destek sağlayarak İran'a karşılık vermeye çalışmaktadır. Suriye'ye müdahale eden ülkelerin sayısı diğer ülkelere göre çok daha fazladır. ABD ve Rusya gibi iki önemli güç de Suriye krizinde yer almaktadır. Dolayısıyla Suriye'deki durum oldukça karmaşık bir hal almış ve yakın dönemde çözülmesi uzak bir ihtimal olarak belirmiştir.⁴⁷

Körfez krizi şeklinde de adlandırılan Katar krizi, Suudi Arabistan-İran arasında sıkıntı ve anlaşmazlık konusu olan bir diğer konudur. Katar, alan ve nüfus olarak küçük bir ülke olmasına rağmen ekonomik bakımdan çok zengin bir ülkedir. Dolayısıyla sahip olduğu mali güç aracılığıyla bölgede arabulucu rolüne soyunmuş ve Tahran'la iyi ilişkiler tesis etmiştir. Bu bağlamda ikili savunma antlaşması da imzalanmıştır⁴⁸ Bu durum Riyad tarafından bir tehlike olarak algılanmış ve bu hususu önlemek amacıyla Katar'a karşı ambargo uygulanmıştır.⁴⁹ Katar krizi kolay çözülebilecek gibi görünmemekle birlikte Doha'nın doğrudan Tahran'ın kontrolü altına düşme riski olduğu söylenemez.

Bahreyn, İran İslami devriminden en çok etkilenen ülkelerdendir. 1979 İran İslam Devrimiyle birlikte Bahreyn'de İslami hareketler muhalefet içerisinde güçlenerek liderlik etmeye başlamıştır. Bahreyn Şiiilerinin aktif siyasi mücadeleye giriştiği dönem 90'lı yıllara tekabül etmektedir. Özellikle 1994-98'li yıllar Bahreyn'in Şii bölgelerinde çatışmaların ve sokak gösterilerinin sık yaşandığı bir dönem olmuştur.

Ortadoğu'da başlayan halk hareketleri Bahreyn'i de etkilemiştir. 14 Şubat 2011'de başlayan gösteriler kısa sürede Sünni-Şii çatışmana dönüşmeye başlamıştır. olasılığını yükseltmiştir. Bahreyn İran'ı suçlarken, İran göstericileri destekleyen açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁰ Körfez İşbirliği Konseyi'nin askeri gücü olan El Cezire Kalkanı'na ait Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri birliklerinin ülkeye girmesinin ardından İran'ın Bahreyn ve Suudi Arabistan ile ilişkileri oldukça gerilmiştir. İran Arabistan askerlerinin Bahreyn'deki Şiiileri öldürmekle suçlamıştır.⁵¹ Bahreynli ve Suudi Arabistanlı yetkililere göre, göstericiler, İran'ın da desteğiyle ciddi anlamda direniş göstermektedir.⁵²

4. SONUÇ

Kuruldukları günden bu yana zaten bir anlaşmazlık/çatışma içinde bulunan Vahhabilerle Şiiiler arasında günümüzde süren mücadelenin hiç kuşkusuz küresel güçlerin vekalet savaşları boyutu, önemli bir faktördür. Ancak küresel güçlerin bölgedeki nüfuz mücadelesi olmasa bile bu iki grubun birbiri ile bir çatışmaya varacak anlaşmazlık yaşayacağı da aşikardır. Zira her iki ideoloji de öncelikle karşı tarafı dinen kabul etmemekle beraber bir düşman olarak kodlamıştır. Ayrıca bu iki ideolojinin benimsendiği devletler olan Suudi Arabistan ve İran'ın bölgede hakim güç olma amacı, bir çatışmayı zaten doğal olarak beraberinde getirmektedir. Ortadoğu'da özellikle Şii nüfusun birçok ülkeye dağılmış olması, İran'ın bu nüfus üzerinden politikalar yürütmesine zemin hazırlamıştır. Bu da başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki diğer devletlerin de kendilerini bir tehdit altında hissetmesine neden olmaktadır. Körfez bölgesi ABD'nin küresel askeri, siyasi ve ekonomik hegemonyası için hayati öneme sahiptir. Nitekim ABD, Irak işgalinde görüldüğü üzere, bölgede doğrudan bir bölgesel oyuncu gibi davranmaktadır. Bu nedenle ABD ile birlikte diğer küresel aktörlerin bölgesel çıkarlarını göz ardı eden politikaların başarı şansı çok düşüktür.⁵³

Bölge ülkeleri arasındaki nüfuz mücadelesinden en çok bölge halkları zarar görmektedir. Dolayısıyla, büyük güç müdahalelerinin asgariye indirilip bölgesel iş birliği ve etkileşimin mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu ise bölge ülkelerinin ve toplumlarının çıkarları açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Özgün politikalar ve projeksiyonlar geliştirilmedikçe bölge istikrara kavuşmaz. Bunun gerçekleşmesi ise tüm bölgesel aktörlerin onayına ve katılımına sahip meşru girişimlerin önünün açılmasına bağlıdır. Siyasi süreçlerin dışına itilen kitleler ya da siyasi aktörler aslında dış güçlerin doğal

⁴⁶ Yeşilteş, M. & Duran, B. (2018). *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, İstanbul: Turkuvaz Yayınları, s 443.

⁴⁷ Essamadi, F. (2016). İran fi Tesevrat El Arabiye Serdiyat Binaa El Merkeziye El İraniye, Doha: Al Jazeera Center For Studies, s 15.

⁴⁸ Arslan, A. (2018). *Basra'da Katar Açmazı, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1 (1), s 79.

⁴⁹ Omar, M. (2018). Suudi Arabistan-İran ilişkileri bağlamında Ortadoğu'nun güncel sorunları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 223.

⁵⁰ Domazeti, R. (2017). *Bahreyn'de İstikrar Tehlikesi*, 22 Ağustos 2019 tarihinde http://insamer.com/tr/bahreynde-istikrar-tehlikesi_621.html sayfasından erişilmiştir.

⁵¹ Karaağaçlı, A. (2011). *Bahreyn Krizi*, 22 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.WUE0nFTyJIU> sayfasından erişilmiştir.

⁵² Domazeti, a.g.e.

⁵³ Deniz, Y. (2018). Orta Doğu'da Vehhabi - Şii mücadelesi. *TESAM Akademi*, 5 (1), s 70.

müttefik olmaya itiliyor. Dış güçler müdahil olduklarında ise doğal olarak kendi çıkarlarını öncelemektedir. Bu ise ayrılıkların derinleşmesine ve kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır.

İran ve Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikada istikrarlı bir ülke görünümü kazanabilmeleri gerekmektedir. Bunun için bölgeye dönük politikalarını 'yerel' çözüm unsurlarına ve yöntemlerine dayalı olarak düzenlemeleri ve daha sonra iç politikaları ile bölgesel politikaları arasında anlamlı bağlar tesis etmeleri gerekmektedir. Ancak, küresel ve bölgesel güç dengeleri ile bölge dışı aktörlerin bölge politikaları göz önüne alındığında bunun gerçekleşmesi kısa vadede mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde İran ve Suudi Arabistan'ın güç elde etme ve istikrar sağlama çabaları arasında bir denge arayışı şeklinde devam etmesi beklenmelidir.

5. KAYNAKÇA

- Akdoğan, İ. (2016). "İran devriminden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran ilişkileri", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8 (73), ss. 16-17.
- Arslan, A. (2018). *Basra'da Katar Açmazı, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, Cilt: 1 (1)*, ss. 75-91.
- Ataman, M. & Kuşcu, Y. (2012). Suudi Arabistan'daki Siyasal Ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler, *Alternatif Politika Dergisi*, 4(1), ss 1-26.
- BBC, İdam Edilen Şii Din Adamı Nimr Kimdir?, Erişim Tarihi: 30 Nisan2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160103_nimr_kimdir sayfasından erişilmiştir.
- Bodur, H . (2003). Vahhabi hareketi ve küresel terör. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 7-20.
- Bozkurt, M. İ. (2015). *İnhiraf –Kırılma- 2: İslam mezheplerinin analizi*. (İkinci Baskı). Bursa: Revizyon Medya.
- Büyükkara, M. A. (2013). İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı Ve Tahmini Nüfusları, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), ss 321-354.
- Çaylı, Ş. (2016). 2001 Sonrası İslam Ülkeleri Arası İlişkilerde Rusya Ve Abd Etkisi: İran, Suudi Arabistan Ve Mısır Örnekleri, *Journal Of Emerging Economies And Policy*, 1, ss 62-72.
- Deniz, Y . (2018). Orta Doğu'da Vehhabi - Şii mücadelesi. *TESAM Akademi*, 5 (1), ss 63-95.
- Domazeti, R. (2017), *Bahreynde İstikrar Tehlikede*, 22 Ağustos 2019 tarihinde http://insamer.com/tr/bahreynde-istikrar-tehlikede_621.html sayfasından erişilmiştir.
- Dore Gold, Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad, *Jerusalem Center for Public Affairs*, 2007, s. 8.
- El Hicazi, M.B.M. (2014). Ennufuz el İrani fi el Mantikatil Arabiyye Ala Dauı ettehavvulati fi Essiyasetil Emrikiyyeti Ticahal Mantika 2003-2011, Amman: el Akademiyon Lilnaşr ve Ttevezii.
- El Kevvaz, M.S. (2014). Muhammed Salim el Alakatul Suudiyyetul İraniyye 1979-2011 Dirasatun Tarihiyyetun Siyasiyye, Amman: Daru Gaydaa.
- El Mideyris, F.A. (1999). El Hareke Eşşiiyye fi el Kuveyt, Kuveyt: Dar Kırtas Linnaşr.
- Ergin, G. (2019). Şii Jeopolitiğinde Türkiye İle İran'ın Güç Mücadelesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74, (1), ss 57-88.
- Essamadi, F. (2016). İran fi Tesevrat El Arabiye Serdiyati Binaa El Merkeziye El İraniye, Doha: Al Jazeera Center For Studies.
- Ettai. T.C. (2013). İstiraticiyetu İran Ticaha Duvelil Halicil Arabi, Şam: Daru Rislan.
- Farhani, İ. & Kamadi, N. (2016). *el İttifakul Navavi el İrani ve İnikasatuhu alal Alakatil Emrikiyye-Essuudiyye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el Arabi Ettebsi Üniversitesi. Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi, ,Tebse.
- Gold, D. (2007). *Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad*, Jerusalem: Center for Public Affairs.
- İdrisoğlu, R. E. R. E. (2010). *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Kahraman, E. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (24), ss 29-71.
- Karaağaçlı, A. (2011). *Bahreyn Krizi*, 22 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.WUEOnFTyjIU> sayfasından erişilmiştir.
- Karadere, M. L. (2017). Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Analiz 07*.
- Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları mı?, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), ss. 171-191.
- Mansfield. P. (2012). Ortadoğu Tarihi, İstanbul: Say Yayınları.
- McMillan, J. Saudi Arabia and Iraq: Oil, Religion, and an Enduring Rivalry, United States Institute Of Peace, No 157, Washington DC.
- Mecmua Min el Bahisin (2010). el Arab ve İran. Doha: el Merkez el arabi Lilabhas ve Diraset Essiyasat.
- Omar, M . (2018). Suudi Arabistan-İran ilişkileri bağlamında Ortadoğu'nun güncel sorunları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 203-243.
- Öz, M. (2010). *Şia*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 39, (s. 111-114). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özev, M . (2016). Iran-Saudi Arabia Relations 1932-2014, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), ss 83-104..
- Pirinççi, F. (2019), *Suudi Arabistan'ın dev savunma bütçesi güvenlik sağlamıyor*, 03 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistanin-dev-savunma-butcesi-guvenlik-saglamiyor/1597822>, sayfasından erişilmiştir.
- Salihi, E . (2011). Ortadoğu'da oluşan yeni dengeler ve “Şii Hilali” söylemi. *Bilge Strateji Dergisi*, 3 (4), 183-202.
- Semin, A. (2015). Yemen Krizi Husiler İran-Körfez Güç Mücadelesi, *Bilgesam Analiz/ Ortadoğu*, No: 1201.
- Seyif, T. (2007). Eşşia el Arap Beynel İstiklal ve Ettebeyye, 24 Eylül 2019 tarihinde <https://www.alittihad.ae/WejhatArticle/32171/> sayfasından erişilmiştir.
- Şahin, M. (2008), İran Dış Politikasının Dini Retoriği, *Akademik Ortadoğu*, 2 (2), ss 7-17.
- Şelhup, İ. (2014). El General El Ustura: Bazun Bin Hikayat El General Kasım Süleymani, 20 ağustos 2019 tarihinde <http://www.al-akhbar.com/node/221103> sayfasından erişilmiştir.
- Turgut, R. (2017). *Suudi Arabistan tahtının yeni varisi: Muhammed bin Selman*, 30 Eylül 2019 tarihinde <https://aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-tahtinin-yeni-varisi-muhammed-bin-selman/846452>: sayfasından erişilmiştir.
- Uslu, K. & Çelebi, F. & Eyüboğlu K. (2007). Orta Doğu ülkelerinin enerji kaynakları ve bu kaynaklardan elde edilen gelirin kamu harcamaları içerisindeki yapısı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22 (1).
- Yayın Ekibi, Kıssat Eşşia fi Essuudiye ma Beyne İdtihati Ennizam el Hakim ve İttihamati el Vela li İran, 30 Nisan 2019 tarihinde https://www.sasapost.com/shiia_in_saudi_arabia/ sayfasından erişilmiştir.
- Yeşilteş. M. & Duran. B. (2018). *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, İstanbul: Turkuvaz Yayınları,
- Yıldız, B. & Akbulut Yıldız, G. (2019). Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Sayıştay Dergisi*, 112, ss 53-74.
- Wright, R. & Baker, P. (8.12.2004). “Iraq, Jordan See Threat from Iran”, Washington Post, 22 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/> sayfasından erişilmiştir.